

Olga Tomanek

Program Starszy Brat - Starsza Siostra jako przykład wspierania rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym

Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych 18/1,
149-157

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Olga Tomanek

Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej „Być Razem” w Cieszynie

Program Starszy Brat – Starsza Siostra jako przykład wspierania rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania, na podstawie wybranych pozycji z literatury przedmiotu oraz własnych refleksji na temat, obszaru wsparcia i pomocy oferowanej rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym poprzez Program Starszy Brat – Starsza Siostra. Pomimo wdrażanej w kraju reformy opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym i jego najbliższym otoczeniem, niestety, nadal nie wszystkie rodziny w należyтым stopniu objęte są wczesną i rzetelną pomocą oraz wsparciem.

Impulsem do napisania artykułu była analiza i udział we wspomnianym powyżej programie pomocowym Starszy Brat – Starsza Siostra.

Słowa kluczowe: program Starszy Brat – Starsza Siostra, wolontariusz, wsparcie, dziecko niepełnosprawne.

The programme Starszy Brat – Starsza Siostra /Older Brother – Older Sister/ as an example of supporting the family with a disabled child

Summary

The following article is an attempt to reveal, on the basis of selected items from the literature and our own reflections and observation, the area of support and assistance offered to families with disabled children through the Big Brother – Big Sister. Though implemented in our country reforms of care for disabled children and its immediate environments, unfortunately, still not all families are respectively covered by the early and reliable help and support.

The impulse for writing the article was to analysis and participated in the above mentioned assistance program Big Brother – Big Sister.

Keywords: program Big Brother – Big Sister, volunteer, support, child with disabilities (disabled child).

Wprowadzenie w problematykę

Zagadnienie niepełnosprawności obejmuje coraz większą liczbę rodzin, przez co poważnie problematyzuje właściwą realizację procesów wychowawczych. Pojawienie się dziecka niepełnosprawnego zmienia dotychczasowy styl życia najbliższego otoczenia, co przyczynia się do dezorganizacji i zagubienia we własnych emocjach. Dlatego mądrością i empatią wykazują się zarówno profesjonaliści, jak i ludzie dobrego serca, którzy swym altruizmem i gotowością niesienia pomocy wspierają rodzinę, a przede wszystkim dziecko niepełnosprawne w doświadczaniu i nabywaniu nowej jakości życia.

W systemowym ujęciu rodziny niepełnosprawność to sytuacja, w której uczestniczy dana jednostka i całe jej najbliższe otoczenie. To

cała rodzina jest uwikłana w problem niepełnej sprawności i dotknięta jest nią we wszystkich swych funkcjach, we wszystkich wymiarach swej egzystencji i w codziennym życiu (Z. Kawczyńska-Butrym, 1994, s. 34).

Warto zaznaczyć, że niepełnosprawność przejawia się w kilku wymiarach życia, stąd też jest pojęciem wieloznacznym i wielopłaszczyznowym. Obejmuje różne ograniczenia funkcjonalne wynikające z uszkodzenia zdolności wykonywania określonej czynności w sposób uważany w każdym społeczeństwie za normalny dla życia (por. W. Dykcik, 2001, s. 15).

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), mając na uwadze potrzeby dzieci i młodzieży oraz odmienność ich organizmów, zdefiniowała, że

dzieckiem z niepełnosprawnością jest takie dziecko, które bez specjalnych ulg i pomocy z zewnątrz jest długotrwale, całkowicie lub w znacznym stopniu niezdolne do uczestnictwa w grupie prawidłowo rozwiniętych i zdrowych rówieśników (M. Borkowska, 2012, s. 22–23).

Aby rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym właściwie wypełniała swoje funkcje i była najlepszym środowiskiem życia dziecka, należy zapewnić poszczególnym jej członkom wsparcie. Wspieranie rodziny obejmuje działania, których celem jest pomoc w przezwyciężeniu problemów oraz trudności naruszających jej poprawne funkcjonowanie materialne, kulturowe, wychowawcze, emocjonalne i społeczne (por. I. Izdebska, 2000, s. 100).

Rodzaje wsparcia są kategoryzowane w różnorodny sposób, w zależności od tego, co w toku interakcji między dawcą i biorcą wsparcia jest treścią wymiany. Ponadto uwzględnia się przedmiot tej wymiany oraz sfery życia, w jakich ona zachodzi. Helena Sęk wymienia najczęściej wyróżniane rodzaje wsparcia społecznego: wsparcie emocjonalne i motywacyjne, wsparcie informacyjne, wsparcie instrumentalne, wsparcie rzeczowe (materialne), wsparcie duchowe, obcowanie społeczne – życie towarzyskie (por. H. Sęk, R. Cieślak, 2011, s. 18–20).

Program Starszy Brat – Starsza Siostra jako przykład działalności organizacji pozarządowych na rzecz wsparcia rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym

System wsparcia rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym w Polsce powoli jest dopasowywany do potrzeb wynikających ze skali i cech problemu. Naturalnie większość programów nastawiona jest na rozwiązanie pewnej grupy problemów występujących w takiej rodzinie. Dawcami wsparcia mogą być różne instytucje, organizacje i osoby, o charakterze profesjonalnym i nieprofesjonalnym, formalnym i nieformalnym. Jednak aby wsparcie spełniało oczekiwania rodzin i było dostosowane do ich potrzeb, działania muszą być nakierowane na wspomnienie rodzin w procesie wychowawczym i edukacyjnym, w naturalnym środowisku, i w miarę możliwości wyrównanie dysproporcji pomiędzy dziećmi z tych rodzin a ich rówieśnikami. Dlatego tak ważną rolę w niesieniu pomocy i rozwiązywaniu problemów osób niepełnosprawnych i ich rodzin, oprócz instytucji państwowych, odgrywają organizacje pozarządowe, takie jak stowarzyszenia, fundacje.

Organizacje pozarządowe stanowią tzw. „tkankę łączną” systemu demokratycznego i pełnią rolę pośrednika między obywatelem a państwem, wpływając na kształt polityki społecznej. Często działają na zasadzie wolontariatu (łac. *volontarius* – dobrowolny lub chętny), czyli wykonywanej „bezpłatnie, świadomie i dobrowolnie pracy na rzecz innych, która wykracza poza więzi rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie” (P. Jordan, M. Ochman, 1997, s. 15). Zatem to skuteczne wyrażenie wewnętrznej postawy służby i solidarności, ukierunkowanej na integralny rozwój osoby poprzez jej wzrost w korzystnym zaangażowaniu.

Aby taka działalność przynosiła efekty, potrzebny jest wolontariusz, czyli osoba fizyczna, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia odpowiadające świadczeniom pracy, ale na zasadach i ograniczeniach określonych w aktach prawnych (Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).

Sama „instytucja organizacji pozarządowych, w tym stowarzyszeń, jest wymyślona specjalnie po to, aby mogli się organizować dla bardziej efektywnego działania ci, którzy chcą coś zmieniać, ulepszać” (A. Kozińska-Bałdyga, 2003, s. 73).

Wolontariusze, którzy zamierzają pracować z rodzinami dysfunkcyjnymi, powinni posiadać wiedzę o genezie i istocie tego zjawiska. Pomoc niesiona rodzinom dysfunkcyjnym przez wolontariuszy to również ich zaangażowanie w ramach opieki nad chorymi oraz pomoc osobom w różnych sytuacjach, np. w szpitalach, domach, to także pomoc dzieciom niepełnosprawnym. To rodzaj pracy z człowiekiem w potrzebie, odnoszący się bezpośrednio

albo pośrednio także do kontaktu z jego rodziną (por. T. Sakowicz, 2006, s. 139).

Program Starszy Brat – Starsza Siostra (SBSS) jest interesującą propozycją rozwiązania wielu tych kwestii, a w ostatnim czasie zyskuje coraz większą popularność szczególnie wśród rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym.

Program ten skierowany jest głównie do dzieci i rodzin potrzebujących wsparcia w różnych elementach procesu wychowania, dzieci niepełnosprawnych, dzieci z rodzin niepełnych oraz przeżywających trudności. Jest przykładem szeroko rozpowszechnionej w Stanach Zjednoczonych i w Europie Zachodniej metody wspierania rozwoju młodych ludzi, tzw. mentoringu – sprawdzonej i skutecznej relacji dziecka ze starszym, bardziej doświadczonym mentorem (por. P. Gaweł, 2004, s. 10).

Na terenie Rzeczypospolitej Polskiej program ten funkcjonuje od 1990 roku, kiedy to Noa Livne z Izraela przyjechała do Polski, aby spotkać się ze swoją „starszą siostrą” Olgą Zawadzką (osobą, która opiekowała się nią w czasie wojny). Dzięki temu spotkaniu powstał pomysł wdrożenia programu w naszym kraju. Dlatego niewiele jest szczegółowych polskich opracowań na ten temat. Źródłem informacji o funkcjonowaniu programu w Polsce jest strona internetowa i biuletyn „Razem” Fundacji Starszy Brat – Starsza Siostra.

Pierwszy ośrodek realizujący program powstał w Szczecinku, gdzie w 1991 roku zorganizowano pierwsze polskie centrum programu Starszy Brat Starsza – Siostra przy Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej. W 1998 roku, kiedy Piotr Konczewski został głównym koordynatorem programu i przekonał zarząd Fundacji im. Stefana Batorego w Polsce do objęcia patronatu nad tym projektem, rozpoczął także aktywną współpracę z nadzorującą rozwój programu na całym świecie Dagmar McGill. W 2002 roku utworzono Fundację Starszy Brat – Starsza Siostra – Polska, a w 2005 roku uzyskano pełnoprawne członkostwo w Big Brother Big Sister International (Historia Programu Starszy Brat Starsza – Siostra).

Program Starszy Brat – Starsza Siostra zajmuje się poszukiwaniem i łączeniem w odpowiednie pary odpowiedzialnych Starszych Braci i Starsze Siostry z potrzebującymi pomocy Młodszyimi Braćmi i Młodszyimi Siostrami. Aby móc czuwać nad przebiegiem tego procesu, potrzebny jest zespół zasad: standardów i procedur, które pozwalają zapewnić skuteczne, sprawne i odpowiedzialne działanie.

Głównym założeniem Programu SBSS jest wspieranie dzieci w rozwoju poprzez alternatywne formy spędzania czasu wolnego i kształtowanie właściwych wzorców zachowania, a także poczucia własnej wartości. Pozwala on na stworzenie relacji pomiędzy dwiema osobami, która może pomóc młodemu człowiekowi przyswoić sobie pewne pozytywne nawyki, a także zachęcić go do nauki, pozytywnego postrzegania siebie i otoczenia oraz poszukiwania

pozytywnych wartości, takich jak sprawiedliwość, uczciwość i odpowiedzialność (por. L. Pawelski, 1999, s. 20–22). Relacja taka stymuluje również rozwój umiejętności interpersonalnych i społecznych poprzez zawieranie przyjaźni, wspomaga planowanie określonych działań i podejmowanie decyzji, a także wpływa na ograniczenie częstotliwości występowania zachowań o charakterze negatywnym. Dorosły wolontariusz może stać się dla dziecka wzorem do naśladowania, przewodnikiem, ale przede wszystkim przyjacielem.

Program prawidłowo funkcjonuje dzięki osobom, które pełnią określone role i są zaangażowane w realizację konkretnych zadań. W Programie SBSS udział biorą cztery strony: dziecko, wolontariusz, rodzina dziecka (rodzice, rodzeństwo) oraz koordynator projektu (osoba kierująca przypadkiem).

Program Starszy Brat – Starsza Siostra nie wymaga wielkich nakładów finansowych, a przynosi wiele korzyści. Odpowiada na ogromną potrzebę bycia z kimś bliskim.

W projekcie mogą brać udział następujące kategorie dzieci: rodzeństwo osób terminalnie chorych, dzieci niepełnosprawne, dzieci z rodzin rozwiedzionych lub niepełnych, mające poważne niepowodzenia w szkole, wychowujące się w trudnych warunkach rodzinnych i ekonomicznych oraz pozbawione wsparcia ze strony osób dorosłych, źle traktowane pod względem emocjonalnym i/lub fizycznym przez otoczenie (por. M. Prajsner, 2002, s. 8).

Z uczestnictwem w Programie SBSS wiąże się szczególne brzemie odpowiedzialności za drugą osobę, dlatego nie każdy nadaje się na wolontariusza. Jego wyboru dokonuje mentor. Wolontariusz powinien mieć ukończone 17 lat, wystarczające doświadczenie i predyspozycje do pracy z dzieckiem oraz motywację do udziału w Programie Starszy Brat – Starsza Siostra a także zgadzać się na przestrzeganie jego zasad (por. M. Prajsner, 2002, s. 9).

Starszy Brat czy Starsza Siostra musi być prostu człowiekiem wrażliwym, któremu nie jest obojętna krzywda i samotność drugiej osoby, oraz musi wykazywać się odpowiednią dojrzałością emocjonalną, która pozwala nawiązać trwałą i owocną relację z dzieckiem. Oprócz tego wolontariusz powinien prezentować „solidne podstawy moralne” i mieć pewną „pedagogiczną intuicję” – predyspozycje wychowawcze pozwalające na łatwość i swobodę w kontaktach z dzieckiem.

Wolontariusz podpisuje kontrakt, w którym określone są jego zadania i zobowiązania do udziału w spotkaniach oraz zdawania relacji z nich swojemu koordynatorowi. Spotkania z podopiecznymi powinny odbywać się 1–2 w tygodniu, od 2 do 5 godzin, przez okres nie krótszy niż rok (por. J. Sidor, 2001, s. 17). Kontrakt podpisuje też dziecko i jego rodzice lub opiekunowie.

Aby skutecznie pomagać dziecku w rozwiązywaniu jego problemów, stymulować jego rozwój i umiejętności, wolontariusze powinni się stale dokształcać. Z pomocą przychodzą im superwizje i częste kontakty z koordynatorem. Dlatego tak ważna jest obecność „kierującego przypadkiem”, który czuwa nad

odpowiednim przebiegiem relacji tak, by przyniosła ona dziecku jak największe korzyści (por. P. Gawęł, 2004, s. 10). Zatem mentoring ma na celu przede wszystkim poprawę jakości życia dziecka, jego funkcjonowania w rodzinie, grupie rówieśniczej, środowisku.

Koniecznym warunkiem skuteczności wsparcia jest spójność między potrzebami biorcy a rodzajem oraz ilością udzielanej pomocy. Wolontariusze przeszkoleni i przygotowani do pracy przynoszą nadzieję, pomagają dziecku w nauce, w rozwiązywaniu codziennych problemów, a przede wszystkim dają szansę na normalny rozwój.

Przykładem działań na gruncie lokalnym jest Stowarzyszenie Pomocy Wzajemnej „Być Razem” z Cieszyna (ówczesna nazwa: Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie), które w 2000 roku uruchomiło Program Starszy Brat – Starsza Siostra pod patronatem Fundacji im. Stefana Batorego. Realizacja działań rozpoczęła się 8 maja 2001 roku, kiedy to Stowarzyszenie rozpoczęło rekrutację wolontariuszy i trzydniowe szkolenie, a Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej wytypował dzieci i rodziny do programu. Pomysł ten został przyjęty z akceptacją, bo ówczesny system pomocy dziecku i rodzinie był stosunkowo słabo zorganizowany, a rodziny dysfunkcyjne nie mogły liczyć na szybką i efektywną pomoc ze strony odpowiednich instytucji i osób.

W październiku 2001 roku od podpisania rocznych kontraktów działalność rozpoczęło 15 par. Od tego czasu wolontariusze brali udział w stałych spotkaniach superwizyjnych i szkoleniach, a rodzice mieli okazję korzystać z grup wsparcia. W styczniu 2002 roku kolejna grupa (15 wolontariuszy) podpisała kontrakty na rok. W 2003 i 2004 roku skojarzono już 14 par wolontariuszy – dzieci. W tym okresie (maj 2001 – maj 2003) koordynatorem programu był Mariusz Andrukiewicz, a opiekunami grup: Wioletta Migacz-Lorek i Dariusz Bożek. Wraz z upływem czasu ukształtowały się pewne standardy, zwłaszcza dotyczące harmonogramu realizacji programu. W związku z tym od grudnia 2003 roku zaczął on funkcjonować według nowego projektu, od tego czasu aż od stycznia 2012 roku czuwało nad nim kolejno siedmiu koordynatorów. Obecną koordynatorką jest Aneta Stachowiak-Zajac.

W kolejnych latach Starszy Brat – Starsza Siostra funkcjonował coraz sprawniej. W 2005 roku brały w nim udział 44 osoby (w tym troje dzieci niepełnosprawnych). Następnym roku to 41 wolontariuszy oraz 41 dzieci (82 osoby), a w ramach rocznych kontraktów powołano 19 par. Wśród nich było sześcioro dzieci z niepełnosprawnością, głównie intelektualną. W sumie ok. 30% dzieci były to osoby niepełnosprawne, często cierpiące na dodatkowe choroby lub zespoły genetyczne. Pozostałe dzieci pochodziły z rodzin niepełnych, z rodzin doświadczonych przemocą i uzależnieniem, a także z rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej (choroba, kryzysy małżeńskie, niezaradność wychowawcza rodziców). Wolontariuszami programu są głównie studenci

Uniwersytetu Śląskiego (wszystkich kierunków w Cieszynie – pedagogiki i etnologii).

W 2007 roku w programie wzięło udział 30 wolontariuszy oraz 30 dzieci, którzy średnio spędzali ze sobą dwie godziny tygodniowo. Następnym rokiem uczestniczyło 19 wolontariuszy, którzy wspierali 19 dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, niepełnych, w tym również dzieci niepełnosprawne (głównie z niepełnosprawnością intelektualną i jedno z zaburzeniami ze spektrum autyzmu). W 2009 roku zaangażowanych było 21 wolontariuszy, którzy spotykali się z 19 dziećmi z rodzin dysfunkcyjnych, niepełnych, również z dziećmi niepełnosprawnymi (w tym pary z dwoma wolontariuszami). W kolejnych latach nastąpiło zmniejszenie liczby wolontariuszy ze względu na ich udział w innych programach (m.in. Douczenie, Nie bądź sam). W 2010 roku w Starszym Bracie – Starszej Siostrze uczestniczyło 12 wolontariuszy. Wspieraniem objęto 12 dzieci, w tym dwójkę niepełnosprawnych. W następnym roku w program zaangażowanych było 10 wolontariuszy, którzy spotykali się z 10 dziećmi (dwójka dzieci niepełnosprawnych), głównie w domach dzieci, a także sporadycznie w Centrum Wolontariatu. W 2013 roku były tylko 3 pary (w tym jedna z dzieckiem niepełnosprawnym).

Wolontariusze biorący udział w Programie SBSS często spotykali się ze swoim „młodszym rodzeństwem” przez dłuższy czas, np. trzy lata, co roku podpisując kontrakt. W czasie trwania związku pomiędzy wolontariuszem a dzieckiem każda ze stron wypełniała wynikające z regulaminu zobowiązania. Natomiast po upływie terminu ważności kontraktu następowało zakończenie związku oraz ewaluacja programu. Wolontariusz, dziecko oraz rodzice wypełniali na ostatnim spotkaniu specjalnie przygotowane ankiety, które są niezbędne do dokonania oceny skuteczności Programu Starszy Brat – Starsza Siostra.

Wolontariuszami w tych latach byli głównie studenci, którzy podkreślali, że praca ta jest trudnym i odpowiedzialnym rodzajem służby społecznej (szczególnie praca z dziećmi niepełnosprawnymi), ponieważ wymaga poświęcenia własnych sił, a przede wszystkim czasu dla dobra drugiego człowieka. Zasada dobrowolnego udziału w programie pozwalała na to, żeby dziecko, które chciało uzyskać pomoc, efektywnie z niej korzystało. Dzięki temu relacje z dziećmi często przybierały charakter „przyszywanego rodzeństwa”. Jednak aby odnieść takie korzyści, wolontariusze musieli współpracować także z rodzicami, którzy zauważali zmiany w swoim dziecku (m.in. stawały się one bardziej otwarte na otoczenie, radosne i nabierały pewności siebie, podnosiła się ich samoocena, wyciszały się i stawały się bardziej obowiązkowe). Oprócz tego „starsze rodzeństwo” regularnie dokonywało superwizji swojej pracy oraz brało udział w szkoleniach, które dotyczyły m.in. pracy z dzieckiem niepełnosprawnym, zabawy w rozwoju dziecka czy wykorzystania technik kreatywnej nauki.

Podsumowanie

Reasumując, za mocną stroną Programu Starszy Brat – Starsza Siostra można uznać fakt, że przynosi on korzyści nie tylko dzieciom i ich rodzinom, ale także wolontariuszom, którzy otwierają w życiu dziecka różne „drzwi”, pomagają mu korzystać z nowych możliwości, źródeł, informacji. Wolontariat w tym programie jest najlepszą szkołą życia, która uczy dyscypliny, samozaparcia, tolerancji, cierpliwości, umiejętności niesienia pomocy innym. Staje się dla wolontariusza cennym sposobem wykorzystania mądrości, dobrej woli i czasu. Dzięki temu ochotnicy wnoszą do relacji z dzieckiem i jego rodziną wiele własnych przemyśleń, starają się pomagać dziecku w poszukiwaniu najlepszych rozwiązań i w podejmowaniu mądrych decyzji, ale przede wszystkim towarzyszą mu. Dla dziecka niepełnosprawnego i rodziny wolontariusz jest kimś, kto daje wsparcie, źródłem radości i ogromnej pomocy.

Program Starszy Brat – Starsza Siostra jest doskonałą odpowiedzią na wspieranie dziecka niepełnosprawnego, a przy okazji jego najbliższego otoczenia. Dlatego ważne jest, aby nie tylko był kontynuowany, ale także rozwijał się na szerszą skalę. Efekty pracy wolontariusza z dzieckiem nigdy nie są natychmiastowe, musi on najpierw „zainwestować” w życie dziecka, aby osiągnąć zmianę w jego życiu. Relacja z dzieckiem wymaga czasu, zaufania, porozumienia. Na przyjaźń trzeba czekać, ale gdy już nadejdzie, przynosi niezwykłą radość i satysfakcję zarówno dziecku i jego najbliższym oraz wolontariuszowi, który zaspokaja swoją potrzebę nie tylko brania, ale także dawania siebie innym.

Za słaby punkt Starszego Brata – Starszej Siostry można uznać brak odpowiednich opracowań na jego temat. Mimo że idea programu jest doskonała, gorzej jest ze skoordynowaniem działań w skali globalnej i zapewnieniem właściwej organizacji formalnej, ponieważ brak jest odpowiedniego monitorowania programu i jego ewaluacji. W skali lokalnej biorą w nim udział studenci, którzy po skończeniu nauki często kończą swoją współpracę. Warto także podkreślić, że większość wolontariuszy pracuje z dziećmi z rodzin dysfunkcyjnych, a w mniejszym procencie z dziećmi niepełnosprawnymi. Jednak kiedy już podejmą oni współpracę z dzieckiem niepełnosprawnym, to przetrwała się ona w relacje o charakterze przyjacielskim i trwa przez dłuższy czas.

Bibliografia

- Borkowska M. (2012), *Niepełnosprawność* [w:] M. Borkowska (red.), *Dziecko z niepełnosprawnością ruchową. Jak wspomagać rozwój psychoruchowy*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.

- Dykcik W. (2001), *Wprowadzenie w przedmiot pedagogiki specjalnej jako nauki* [w:] W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Gaweł P. (red.) (2004), *Mentoring – teoria i praktyka*, Fundacja Edukacji i Twórczości, Białystok. *Historia programu Starszy Brat Starsza Siostra*, <http://www.brat-siostra.org/historia.html> (data dostępu: 10.01.2014)
- Izdebska I. (2000), *Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok.
- Jordan P., Ochman M. (1997), *Wolontariat: jak pracować z wolontariuszami*, Wydawnictwo BORIS, Warszawa.
- Kawczyńska-Butrym Z. (1994), *Rodziny osób niepełnosprawnych. Problemy wspierania rodzin z osobami niepełnosprawnymi* [w:] A. Ostrowska (red.), *Badania nad niepełnosprawnością w Polsce 1993*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Kozińska-Bałdyga A. (2003), *Refleksje na temat ruchu pozarządowego w oświacie*, [w:] B. Walkiewicz (red.) *Stowarzyszenia nauczycielskie w Polsce*, Wydawnictwo CODN, Warszawa.
- Pawelski L. (1999), *Program pomocy „Starszy Brat, Starsza Siostra”*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 1.
- Prajsner M. (2002), *Straszy Brat – Starsza Siostra*, „Remedium”, nr 4.
- Sakowicz T. (2006), *Dysfunkcjonalność rodziny a resocjalizacja. Wybrane teksty z socjologii rodziny i resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Sęk H., Cieślak R. (2011), *Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne*, [w:] H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Sidor J. (2001), *Informator Programu Starszy Brat – Starsza Siostra*, „Razem”, nr 2.
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. 2003, nr 96, poz. 873.